

Český ráj mezi nejnavštěvovanějšími místy v České republice

Lenka Šoltysová

Český ráj objektivně patří k nejvyhledávanějším turistickým regionálním destinacím České republiky. Rozmanitost a hodnota potenciálu území Českého ráje pro rozvoj cestovního ruchu je vnímána a oceňována snad všemi aktéry. Český ráj představuje významné přírodní, ale

současně i kulturní dědictví České republiky. V rámci správy může být dědictví využíváno pro cestovní ruch jen do určitých mezí, aby nedošlo k narušení původní a jedinečné přírodní i kulturní hodnoty tohoto vzácného statku globálního významu (Pásková 2003).

Západní okraj CHKO Český ráj tvoří vystupující skalní okraje přírodní rezervace Příhrazské skály. Foto Václav Bacovský

Skalní věž Mních či Modlitba skal z Císařské chodby patří k nejimpozantnějším skalním věžím v Českém ráji. V roce 2017 její stěny poškodil požár filmových kulis. Foto Vladimír Šoltys

Národní kulturní památka Zřícenina hradu Trosky a přírodní památka Trosky, symbol Českého ráje ročně navštíví více jak 100 000 návštěvníků a po neuváženém využití kulisy hradu v počítačové hře Kingdom Come návštěvnost stoupá, což vede k nátlaku na zvyšování kapacity návštěvnické infrastruktury. Pohled z hradní věže Baba na věž Panna s výhledem do nivy Libuňky za několik let „obohatí“ výstavba dálnice D35. Foto Lenka Šoltysová

Divokost a malebnost krajiny v okolí meandrující řeky Jizery a jejích přítoků s kulisou mocných pískovcových skalních okrajů a sopečných vrcholů s desítkami středověkých hradů lákala poutníky, romantiky a umělce od nepaměti. Odpověď na otázku, proč Český ráj patří k nejnavštěvovanějším místům v České republice, je třeba hledat nejen v jeho výrazné morfologii, ale i v krajinných úpravách realizovaných člověkem od počátku 17. století. Krajina Českého ráje okouzila Albrechta z Valdštejna (1583–1634). Jeho italské architekti vytvořili první raně barokní kompozici v krajině v okolí Jičína, sídla propojili s hospodářskými dvory liniovými výsadbami lip. Na valdštejnské cílené krajinářské úpravy navázal architekt Jan Baptista Mathey, který pro hraběte Františka Josefa Schlika (1656–1740) vyprojektoval na jižním okraji Českého ráje sakrální stavby propojené pohledovými osami a cestami (Rychnová 2020). Západní a severní část Českého ráje velmi významně v 19. století krajinářsky ovlivnili Rohanové, kteří si vybudovali venkovské sídlo na Sychrově. Centrální část Českého ráje s dominantou zámku Hrubá Skála a hradem Trosky od r. 1821 začali zvelebovat Aehrenthalové. V tomto období dochází k rekonstrukci a přestavbě většiny kostelů, na sopečných vrcholcích – dominantách Českého ráje – se budují kaple a u některých vznikají i křížové cesty (Vyskeř a kaple sv. Anny z r. 1830).

V roce 1813 Jičínsko navštívil císař František I. Rakouský (1768–1835). V té době byla zpřístupněna nejmohutnější rokle Prachovských skal (délka 200 m, 263 schodů), které se od jeho návštěvy nazývá Císařská chodba. Zajímavý příběh má i rokle Adamovo lože, kdysi zvaná Venušina sluj v Hruboskalském skalním městě. Zde nechal František Adam, hrabě z Valdštejna-Vartenberka (1759–1823) na konci 18. století vytesat sousoší milenecké dvojice, Amora a pohovku se lvy. Majitelé panství však nebyli nakloněni návštěvnosti těchto míst a podél přístupových cest umísťovali cedulky s nápisem „Zapovězená cesta“. O dvacet let později se napříč Českým rájem vydal na svou legendární Krkonošskou pouť básník Karel Hynek Mácha (1810–1836).

19. století – vznik názvu oblasti Český ráj

Lékař Antonín Vincenc Šlechta (1810–1886) v letech 1839–1841 s majitelem hruboskalského panství u Sedmihorských pramenů založili vodoléčebné lázně Bad Wartenberg (Lázně Sedmihorky). Malebné místo na jižním úpatí

Hruboskalského skalního města v nivě Libuňky si oblíbila řada významných českých i německých intelektuálů, básníků, spisovatelů a dalších osobností českého kulturního i politického života 19. století. Právě literáti českého národního obrození pojmenovali toto území rájem.

V roce 1866 se územím Českého ráje prohnala prusko-rakouská válka. Vítězství Pruska vedlo ke vzniku Rakouska-Uherska a k boji za obnovu českého práva. Na vrchu Mužský u Mnichova Hradiště se konal 11. 7. 1868 tábor lidu se 40 000 účastníky. Válečné i politické boje dodnes připomínají četné pomníky a ossaria. V současnosti je propojují naučné stezky, např. Po stopách války roku 1866 či Bitva u Jičina, a každoročně se pořádají vzpomínkové akce s vysokou návštěvností.

Kolébka českého turismu

Jedním z prvních příkladů aktivit zaměřených na návštěvníky a turisty Českého ráje jsou stavební aktivity majitelů hruboskalského panství

Drábské světničky jsou vyhledávaným turistickým cílem skoro 200 let nejen pro svoji historii, ale i pro úžasné výhledy do nivy Jizery. Hrad byl vybudován na severozápadním okraji plošiny Hrada, která je součástí přírodní rezervace Příhrazské skály. Vysoká návštěvnost vedla k takovému poškození kulturní památky, že Lesy ČR, s. p. musely uzavřít vnitřní prohlídkový okruh. Foto Lenka Šoltysová

na hradě Valdštejně, jež se spojily s uměleckým a propagačním působením turnovského malíře Jana Prouška. Na přelomu 19. a 20. století Václav Kudrnáč provozoval v Turnově první turistickou poptavárnu (Maierová 2006). Postupně začaly vznikat propagační letáky a později i tištění průvodci. Krátce po založení Klubu českých turistů (11. června 1888), jehož prvním předsedou byl cestovatel Vojtěch Náprstek, vznikají odbory KČT v Českém ráji. Jejich cílem bylo zpřístupnit přírodní zajímavosti ve svém okolí a poskytnout kvalitní servis návštěvníkům, aby se jimi spravované místo stalo turisticky atraktivní. Ve výchozích místech a uzlových bodech se zakládaly turistické stanice, kde turisté mohli získat vše potřebné pro své putování včetně školeného průvodce (Čermák 2005). Jako první ke značení turistických cest přistoupili bratři Lepařové a František Veselý z Jičina. V roce 1901 KČT

Jičín otevřel v Prachovských skalách penzion Pod Šikmou věží a v roce 1924 Turistickou chatu (Markvart 2006). Oblíbené se staly rozhledny (Tábor, Hlavatice), hradní věže (Trosky) a skalní vyhlídky (Čermák 2005).

Do začátku 2. světové války byla na území Českého ráje vybudována nejhustší a nejlépe značená síť turistických tras. Propojením nejzajímavějších partií Českého ráje a stezek do jedné s jednotným červeným značením vznikla v roce 1937 Zlatá stezka Českého ráje (119 km).

První horolezci

Souběžně s budováním stezek se skalní města stala místem dobývání vrcholů skalních věží. Studenti z jičínského gymnázia založili v roce 1907 Lezecký kroužek Prachov a 4. října dosáhli

Komárovský rybník (38 ha) u Branžeže patří od 50. let minulého století k vyhledávaným místům k rekreačním pobytům. V pozadí je patrný skalní útvar Křineč, na kterém stával středověký hrad. Foto Vojtěch Šťastný

Na hrázi největšího rybníka Českého ráje Žabakor byla vybudována vyhlídková ptačí rozhledna. Foto Vojtěch Šťastný

nejvýznamnějšího vrcholu Prachovských skal – Mnicha. V dobývání hruboskalských věží navázali na německé lezce turnovští lezci, kteří svůj spolek založili o 20 let později. Skalní věže mají svá jména a na jejich vrcholy vedou stovky cest. Lezení v Českém ráji má své limity, které udávají Pravidla lezení v pískovcových skalních oblastech a podmínky orgánu ochrany přírody.

Rekreace mezi světovými válkami

Po útrapách I. světové války se do Českého ráje rychle vrátil turistický ruch. Rozšířilo se trávení volného času koupáním v rybnících a v řece Jizeře. Budovaly se jednoduché plovárny a nové betonové bazény (Čermák 2006), např. koupaliště Pelíšek v Prachovských skalách. Na vrcholu Kozákova bylo zřízeno sportovní plachtařské letiště. Se vznikem Československa a rozvojem městského průmyslu se změnil vztah člověka k přírodě a nastupuje nový kulturní jev – táboření ve skalních dutinách jako forma odpočinku a návratu života k přírodě. Do Českého ráje pronikají skauti a záhy se přidávají „divocí skauti“ – trampové (Jenč 2006). Vznikají první trampské osady a chaty. S pobytem ve skalách jsou spojeny vyryté nápisy. Nejen jejich dokumentace probíhá v rámci projektu Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. Počet nápisů bez hlubší výpovědi vznikajících od 19. století se odhaduje na statisíce (Jenč, ústní sdělení).

Od znárodnění k sametové revoluci

Po roce 1945 byl majetek vlastníků většiny území Českého ráje zkonfiskován a vyvlastněn. Zámky Sychrov, Hrubý Rohozec, Mnichovo Hradiště a hrad Trosky se staly významnými kulturními památkami a patří k nejnavštěvovanějším turistickým cílům. Nastalo období masové rekreace a sportu. Postupně vznikala rekreační střediska a kempy. K vyhlášeným lokalitám dodneška patří Jinolické rybníky, Branžež, Sedmihorky. Velmi oblíbeným se stal orientační běh a pořádání závodů ve skalních městech s tisíci účastníky. Na silničkách Českého ráje se konaly populární automobilové závody Rallye Škoda. V celé oblasti byly na příhodných místech každoročně stavěny pionýrské tábory a v některých lokalitách k nim byla vybudována i trvalá zázemí. K popularitě oblasti přispěly pohádky Václava Čtvrtka, které se staly populárními večerníčky, a natáčení filmových pohádek a komedií.

Masová návštěvnost Českého ráje vedla k takové devastaci území, která přestala být na přelomu 70. a 80. let 20. století únosná. Ve skalních městech docházelo k plošné erozi, kamenné schody a stezky se doslova ztrácely před očima. Přesto se dařilo zajišťovat úpravu turistických tras, stavěla se protierozní opatření za pomoci zábran, hydroosevu a travních rohoží (Zeman 1985). Vznikly tři naučné stezky: Hruboskalská (r. 1979), Podtroseckými údolími (r. 1980) a Příhrazská. V arboretu Bukovina u zámku Hrubá Skála v historickém altánu vzniklo informační středisko s expozicí. Druhé středisko bylo nově postaveno na břehu rybníka Věžický, jehož rekonstrukci aktuálně připravuje AOPK ČR. Na Věžáku se konaly pravidelné výstavy kresleného humoru. Třetí informační středisko bylo umístěno na nádvoří hradu Trosky. V té době se pořádalo 60–80 přednášek ročně, vydávaly se propagační tiskoviny, články v novinách, vycházel interní zpravodaj „Český ráj“, prováděla se průvodcovská činnost. O prázdninách se organizovaly pracovní brigády, kterých se účastnilo 300–400 brigádníků (Mazánek, Pojkar 1985). Pro CHKO byl vypracován tzv. Oborový dokument, ve kterém se uvádí, že stoletá tradice vysoké návštěvnosti a rozsáhlá chatová výstavba mají za následek značné zatížení celého území a místy i setření jeho přírodního rázu.

Devadesátky

Velké změny v ochraně přírody přinesla 90. léta minulého století. Postupně se navracel majetek původním majitelům, byl schválen nový zákon o ochraně přírody a krajiny, obnovovaly se zrušené spolky a přišly i první finanční prostředky na péči o přírodu. Došlo k redukci přehúštěné sítě turisticky značených cest a velké sportovní akce byly postupně přemísťovány z chráněných území. Hlavní postavení v oblasti koordinace, organizace a realizace aktivit cestovního ruchu v turistickém regionu Český ráj si svou činností vydobylo Sdružení Český ráj, které zde působí od roku 1999 (Maierová 2006). Sdružení iniciovalo napsání první strategie udržitelného cestovního ruchu v Českém ráji. V roce 1997 byl zpracován první plán péče, ve kterém se objevuje rozpracovaný rozbor a návrh na využívání území k rekreaci, sportu a turistice.

Pád Semtinské lípy a nové tisíciletí

Rok 2000 se pro Český ráj stal přelomovým. Silnému větru podlehl Semtinská lípa, jeden

V roce 2005 u příležitosti oslav 50 let od vyhlášení CHKO Český ráj bylo pro veřejnost slavnostně otevřeno nově zrekonstruované informační středisko v historickém altánu v arboretu Bukovina. Foto Lukáš Bílek

z nejznámějších českých stromů, který opěvoval Fráňa Šrámek, Jaroslav Seifert či Karel Čapek. U jejího torza bylo rok poté rozhodnuto o zahájení činností směřujících k rozšíření CHKO Český ráj a o nominaci skalních měst Českého ráje na Seznam světového dědictví UNESCO. Zatímco k rozšíření hranic CHKO došlo 14. 10. 2002, k zápisu na Seznam nedošlo, protože Česká republika stáhla nominaci z důvodu nesouhlasného stanoviska IUCN. Pro nově vymezenou CHKO byl schválen plán péče na podkladu Analýzy potenciálu turistického regionu Český ráj a výsledků Analýzy profilu návštěvníka Českého ráje. CHKO Český ráj (181,5 km²) byla definována jádrem turistického regionu Český ráj a poznávací turistika za hlavní cíl návštěvníků. Výzkumem byla potvrzena i vysoká návštěvnost území, kdy v 1 dni v červenci se na území pohybovalo přibližně 22 000 návštěvníků (počet trvale bydlících obyvatel v CHKO v té době činil 8 000). Správa CHKO si na 10 let dala za úkol prosazovat měkký cestovní a turistický ruch na principech trvalé udržitelnosti se zachováním hodnot přírody a krajiny Českého ráje formou aktivní a pasivní ochrany. V roce 2005 se CHKO stala součástí Geoparku Český ráj zařazeného do Evropské sítě geoparků, který je od r. 2015 členem Globální sítě geoparků UNESCO. Tento počín přinesl zvýšený zájem především odborné

veřejnosti a nový fenomén geoturismus. S novým krajským uspořádáním a se vstupem do Evropské unie se začaly objevovat nové finanční zdroje na obnovu návštěvnické infrastruktury. Podařilo se obnovit a udržovat informační střediska Bukovinu i Věžák, stávající naučné stezky a zřizovat i nové v Klokočských a Besedických skalách, Průlom Jizery a Kozákův. Nově byly budovány dětské naučné stezky s interaktivními prvky (Příhrazské skály, Sedmihorky). Festival Jičín – město pohádky a pohádkové příběhy situované do Českého ráje inspirují návštěvníky, především rodiny s dětmi k pohádkovému a filmovému putování Českým rájem či Za pověstmi Českého ráje.

V roce 2011 město Turnov navrhlo v Dolánkách u Turnova ve svém nevyužívaném objektu bývalé školy vybudovat návštěvnické středisko CHKO a zařadit ho do programu Dům přírody. Dům přírody Českého ráje nakonec postavilo Ekocentrum Oldřichov v Hájích a pro veřejnost ho slavnostně otevřelo 4. 4. 2016. Od otevření Dům navštívilo 113 729 lidí. Současným provozovatelem je Středisko ekologické výchovy Libereckého kraje (STŘEVLIK) a Dům přírody zároveň plní funkci interpretačního centra Globálního geoparku Český ráj UNESCO. Každoročně pro návštěvníky připravuje více než

Bývalá škola v Dolánkách u Turnova byla přestavěna na Dům přírody Českého ráje dle projektu Projektového ateliéru David z Liberce. V podkroví je umístěna interaktivní expozice. Foto Petr Jan Juračka

Fragment spadlého kmene Semtinské lípy se stal jedním ze zastavení naučné stezky Údolí Plakánek. Foto Lukáš Bílek

100 akcí pro všechny cílové skupiny. Unikátní je multidisciplinární cyklus celodenních exkurzí Za pískovcovým fenoménem Českého ráje realizovaný ve spolupráci s Ústavem hydrologie, inženýrské geologie a užité geofyziky Univerzity Karlovy, Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě a dalšími odborníky. Oblíbené jsou i monotematické akce. Informační středisko CHKO Český ráj – Bukovina je v síti programu Dům přírody již od roku 2014 a jeho provozovatelem je SEV Český ráj, které spravuje i Dětskou lesní naučnou stezku Sedmihorky a pořádá programy pro školy a hosty Autocampu Sedmihorky. Středisko od zahájení provozu v síti navštívilo již 98 882 návštěvníků. Informační středisko Věžák je každoročně otevřeno v létě díky základní organizaci Českého svazu ochránců přírody Bukovina a podpoře Libereckého kraje. V současnosti AOPK ČR připravuje projekt na jeho přestavbu na terénní stanici a zázemí pro dobrovolnou stráž přírody včetně zachování funkce informačního střediska.

V letech 2018–2021 nechala AOPK ČR zpracovat a projednat s hlavními aktéry cestovního ruchu Konceptci práce s návštěvnickou veřejností pro CHKO Český ráj, která má přispět k ovlivnění a usměrnění aktivit institucí, společností a firem zabývajících se cestovním ruchem v území tak, aby nedocházelo ke zvyšování návštěvnosti CHKO a aby byly respektovány stanovené limity návštěvnosti. Dále určila cíle interpretace, charakterizovala cílové skupiny a definovala sdělení včetně prostředků interpretace a vymezení vhodných lokalit jako nezbytnou pracovní pomůcku pro tvůrce interpretace.

V Českém ráji se prolínají zájmy veřejné správy, podnikatelského sektoru i nestátních neziskových organizací. AOPK ČR hájí zájem veřejný i odborný. Předpokladem zachování přírodních hodnot území je systematická komunikace a spolupráce za využití Konceptce a aktuálního Plánu péče. Příkladem dobré praxe je záchrana Sedmihorského mokřadu, kde právě skvěle zvládnutá komunikace neziskové organizace ZO ČSOP Bukovina s desítkami majitelů a AOPK ČR včetně interpretace vedla k realizaci velkého a úspěšného revitalizačního projektu. ■

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz